

tı kemerli revaklarla çevrelenen dikdörtgen bir avlunun dört tarafında gelişmiştir. Yuvarlak kemerle açılan giriş kapısı üzerinde 1167 (1753-54) tarihli bir kitâbe yer almaktadır. Kapı sahanlığının üzeri yivli kubbe ile örtülüdür. Revakların gerisinde alt katta beşik tonozlu otuz beş oda, üst katta kubbeli galerilerin gerisinde yine kubbeli otuz sekiz oda yer alır. Bu odalarda ocak ve yanında bir nişle kapının karşısında eskiden pencere olup sonradan örüldüğü bilinen, dikdörtgen biçimindeki iki niş daha bulunmaktadır. Odalardan sokak tarafındakilerin önünde zemin katta dükkânlar yer alır. Üstteki odalar dışa doğru büyüyerek iç içe çifte hacimli mekânlara dönüşmüştür. Katlar arasındaki bağlantı revakların içine yerleştirilen iki merdivenle, helâlara ve sağ bölüme geçiş ise odalar arasında konulan dehlizlerle sağlanmaktadır.

Yapının Küçük Rüstem Paşa Hanı olarak da bilinen sağ bölümü zemin katında cephede dükkânlar, avlu çevresinde ahır, mutfak ve helâlardan, üst katta konuk odalarından oluşur. Ahır bölümü ortada bir sıra haçvari ayakla ikiye bölünerek üstü iki sıra beşik tonozla boydan boya örtülmüştür. Daha küçük olan mutfak da benzer bir mimari kuruluşa sahiptir. Üst katta ölçek ve plan kuruluşu farklı bir durum gösterir. Avluya bakan galerilerin gerisinde çeşitli büyüklükte ve biçimde aynalı tonozla örtülmüş yirmi beş oda vardır. Bunlar yan yana ve sırt sırta birimler halinde yerleştirilmiş olup ilginç bir düzenleme gösterir.

Kervansarayın avlu cephelerindeki bütün kemerler ve pencere alınlıkları tamamen değişik örnekteki tuğlalarla süslenmiştir. Avluya açılan revakların cepheleri

taş ve tuğla sıralardan meydana getirilmiş, bitkisel ve geometrik süslemenin bir arada kullanıldığı yıldız şeklindeki taş rozetlerle süslenmiştir. Revakların gerisindeki mekânların cephelerinde pencere ve kapı kemerleri tuğladan yüzeysel kemerler halinde örülürken alınlıklardaki süsleme çok zengin tuğla dekorlarla gerçekleştirilmiştir. Korkuluk levhalarının farklı süslemeleri ise bu cephe düzenindeki ifadeyi bir kat daha kuvvetlendirmiştir. Giriş cepheleri diğer bütün cephelerde olduğu gibi taş ve tuğla sıralarıyla örülerek cephe klasik anlayıştaki kemerli pencerelerle mükemmel bir şekilde ifadelendirilmiştir. Ancak sivri kemerli pencerelerin dört köşe hale getirilmesi, gelişigüzel birçok pencerenin açılması ve ön cephedeki hafif sivri kemerlerin kapatılması ile yapının orijinal dokusu kısmen bozulmuştur. Binaının cephelerinde küçük açıklıklardan oluşan çok sayıda kuşevi yer almaktadır. Yapı, 1960-1965 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından birkaç defa restore edilmiştir. 1966'dan itibaren tarihî ve turistik bir otel olarak kullanımına karar verilen kervansaray 1972 yılı Temmuz ayında hizmete açılmıştır. Rüstem Paşa Kervansaray Otelii olarak kullanılan eser 1980 yılı Ağa Han Mimarlık Ödülü'ne lâyık bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Süheyl Ünver, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 87-88; Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, İstanbul 1949, s. 134; a.mlf., "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s. 231; Şükran Danişoğlu, *Edirne'de Bedesten, Rüstem Paşa Hanı ve Ekmekçi-oğlu Ahmet Paşa Hanı* (lisans tezi, 1964), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi bölümü, s. 48-55; Oral Nur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul 1972, s. 223; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 152-153, 369; Gönül Can-

tay [Güreşsever], "Kervansaraylar", *Mimar Başu Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadı Bayran), İstanbul 1988, I, 373-374, 379; a.mlf., "Türkiye'de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi", *TTK Bildiriler*, IX (1989), III, 1387; Ekrem Hakkı Ayverdi, "Edirne'de Rüstem Paşa Kervansarayı", *TTOK Belleteni*, sy. 122 (1952), s. 9-10; Ertan Çakırlar, "Rüstem Paşa Kervansarayı Turistik Otelii", *Arkitekt*, sy. 338, İstanbul 1970, s. 70-75; a.mlf., "Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı", *Röläve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 1, Ankara 1974, s. 129-144.

N. ÇİÇEK AKÇIL

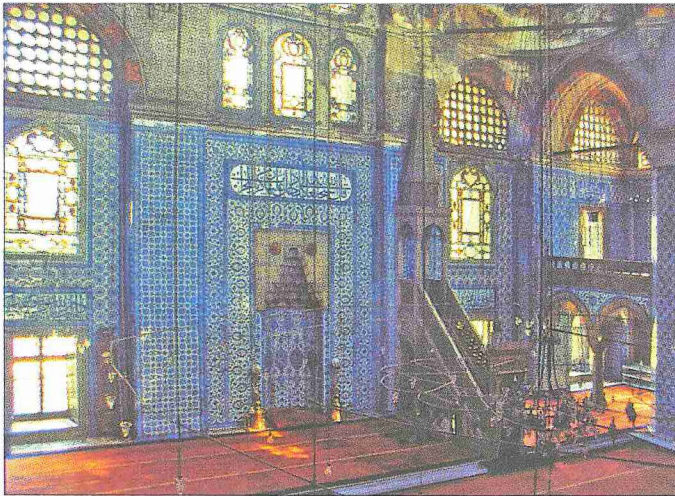
RÜSTEM PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Haliç yönünden şehrin kıyı silüetinde önemli bir yere sahip olan külliye, devrin sadrazamı ve Kanûni Sultan Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa (ö. 968/1561) tarafından ikinci sadâreti döneminde 1555-1561 yılları arasında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Külliye fevkanî olarak ele alınan cami, altta yer alan tonozlu depolarla dükkânlar, çeşme ve iki handan meydana gelmektedir. Yapıldığı dönemde de yoğun bir ticaret bölgesi içinde yer alan caminin daha önce burada bulunan Hacı Halil Ağa Mescidi'nin yerinde çevredeki birçok binanın istimlak edilmesiyle inşa edildiği bilinmektedir.

Sinan'ın yaptığı camilerin plan gelişimi içinde önemli bir yere sahip olan ve merkezî plan denemeleri arasında sekiz destekli merkezî kubbeli şemanın ilk örneğini oluşturan cami enlemesine dikdörtgen bir harime sahiptir. Ortada ana kubbeyi taşıyan sekiz büyük ayağın kible ve giriş yönündeki dördü dikdörtgen planlı ve beden duvarlarına yapışık, diğer dört tanesi sekizgen planlı ve bağımsızdır. Bu ayaklar kemerlerle birbirine bağlanarak ana kubbenin oturtulduğu sekizgen alan oluşturulmuştur. Dört köşede kemerlerin arkasına sağır yarım kubbe konulmuş, iki yanda dıştan ortası aynalı tonozlu, yanları kubbe ile örtülü (içten hepsi aynalı tonozlu) üçer birimle mekân enine genişletilmiştir. İçte mahfil şeklinde düzenlenen bu birimlerin altı dörder aynalı tonozlu olarak ele alınmıştır.

Rüstem Paşa Camii şehir içindeki konumu, fevkanî yapısı ve Sinan camileri içindeki yeri kadar olağan üstü çini süslemeleriyle de ünlüdür. Caminin iç ve son cemaat yeri duvarları ile ayak, payanda, pandantif gibi öğeleri döneminin desen ve

Rüstem
Paşa Camii'nin
harim kısmından
bir görünüş

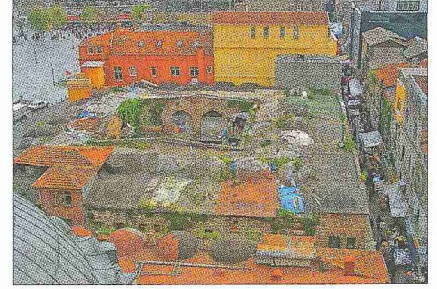
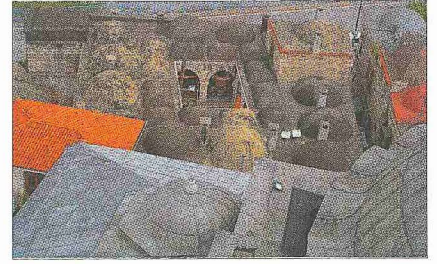
teknik açıdan en gelişmiş ve en güzel İznik çinileriyle kaplanmıştır. Yarım kubbe ve tonozların içleri sıvalı ve üzerleri kalem işi bezemelidir. Bu kısımların özgün bezemeleri XIX. yüzyılda kaldırılmış, yerlerine klasik dönem üslûbu ile bağdaşmayan süslemeler yapılmıştır. Son cemaat yerinde caminin ana giriş kapısının iki yanında büyük çini panolar yer alır. Bunlardan daha iyi korunmuş durumda olan soldaki pano, lâcivert zemin üzerine stilize edilmiş natüralist bir üslûpla düzenlenmiş “doğa yorumu” ile klasik dönem çini süsleme sanatının en güzel örnekleri arasındadır. Son cemaat yeri çinileri yangın, deprem, bozulma ve hırsızlıktan en çok zarar görenlerdir.

Caminin kuzeyinde yer alan yüksek avluya platformun dört tarafına yerleştirilmiş kapalı merdivenlerle çıkılır. Merdivenlerden ikisi camiyi üç taraftan çevreleyen avlunun kuzey köşelerinde, diğer ikisi caminin yanlarındadır. Avlunun ön bölümüne bağlanan köşe merdivenlerinin üstünde görevliler için ayrılmış odalar bulunur. Caminin doğu ve batı kapılarının yanında bulunan yan merdivenler bir kat daha yükselerek üst kattaki mahfillere çıkma imkânı sağlar. Avlunun büyük bir kısmını örten ahşap çatı, mukarnas başlıklı altı adet sütunun taşıdığı beş kubbeli son cemaat yerini üç yönden çevrelemektedir. Caminin kesme taştan çokgen gövdeli, tek şerefeli ve kurşun külâhlı minaresi kuzeybatı köşesinde yer almakta ve buraya batı yönünden bir kapı ile ulaşılmaktadır. Şadırvan, sokak kotunda Uzunçarşı caddesi üzerinde duvarlarla çevrilmiş kare bir avlunun içinde yer alır. Sekizgen planlı, üstü çatı ile örtülü süslemesiz bir yapıdır. Hazîresi, caminin Hasırcılar caddesi cephesinde sonradan yapılan dükkânların yanında bulunmaktadır.

Rüstem Paşa Camii, 1660 tarihli büyük yangında ve Fâtih Camii’ni yıkan 1766 depreminde önemli ölçüde hasara uğramış, depremde çöken kubbesi ve minaresi daha sonra yenilenmiştir. Kubbe kasnağının barok üslûbundaki kıvrımlı saçacağı, kubbe çevresindeki küçük payanda kemerleri, kible yönündeki bazı duvar ekleri ve düzensiz pencere oranları XVIII. yüzyıl, kubbe, yarım kubbe ve tonoz içlerinin kalem işi bezemeleriyle cami içindeki bazı yağlı boya süslemeler XIX. yüzyıl onarımına aittir.

1960-1961, 1964-1969 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce tamir edilen yapı, 1992-1995 yıllarında esaslı bir onarım daha geçirmiştir. Bu son onarımda üst örtü sistemini koruyan kurşunların tamamı değiştirilmiş, kubbe ve tonoz içlerindeki XIX. yüzyıl süslemelerinin altında klasik karakterde kalem işi nakışlar bulunmuş ve aslına uygun biçimde yenilenmiştir. Ayrıca harç, sıva, boya, tezhip ve kalem işi bezeme ile çini konservasyonları yapılmış, alçı ve ahşap pencerelerle künkârî ve sedef kakma kapılar, dolap kapakları, ahşap mahfil tavanları, mermer minber ve minberin ahşap külâhı temizlenerek onarılmıştır.

Yol seviyesinde bulunan ve caminin harimi altında yer alan depo, kare kesitli sekiz pâyeye oturan ve on beş birimden oluşan çapraz tonozlarla, avlu altında bulunan iki depo ise paralel düzenlenmiş sivri kemerli tonozlarla örtülmüştür. Kuzey yönünde avlu altında sivri kemerli açıklıklı, beşik tonozlu sekiz dükkân yer almaktadır. Bunların arasında ortada bir birim hazneli çeşme olarak düzenlenmiştir. Caminin Haliç yönünde yer alan hanların (Büyük ve Küçük Rüstem Paşa hanları veya Büyük Çukurhan ve Küçük Çukurhan) altta dışa açılan dükkânları bulunmaktadır. Taş ve tuğla almasıç örgülü cephelere sahip ya-

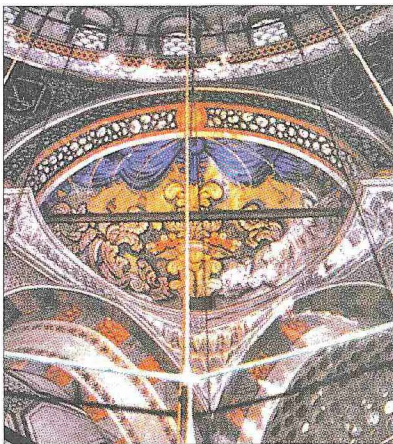

Küçük Çukurhan ve Büyük Çukurhan

pılar kötü müdahaleler görmüştür. Kareye yakın düzgün olmayan avluda zemin kat ve bodrum depo şeklinde kullanılmaktadır. Üst katlar ise dışarıya iki sıralı pencere ile açılan odalar olarak düzenlenmiş olup üzerleri kubbe veya tonozlarla örtülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 91-94; J. Pervitič (Pervitič), *Sigorta Planı: İstanbul Eminönü Kazası-Tahtakale Mahallesi*, İstanbul 1942, pafta 76 B 76 C; Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, İstanbul 1963, s. 346; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 135-144; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, New York 1987, s. 249-252; Beyhan Erçağ, “Rüstem Paşa Camii”, *V. Vakıf Haftası: 7-13 Aralık 1987*, Ankara 1987, s. 85-86; a.mlf., “Rüstem Paşa Camisi Restorasyonu Üzerine Yapılan Gözlemlerdeki Önemli Eksikler”, *Yapı*, sy. 163, İstanbul 1995, s. 46-47; a.mlf., “Rüstem Paşa Camii Restorasyonu”, *Tombak*, sy. 23, İstanbul 1998, s. 59-62; Kemalî Söylemezoğlu, “İstanbul Rüstem Paşa Camii Son Cemaat Mahalli ve Avlusu Planlamasında Gözönünde Tutulan Faktörler Hakkında”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı* (haz. Zeki Sönmez), İstanbul 1988, s. 259-267; Jale Erzen, *Mimar Sinan Camii ve Külliye*, Ankara 1991, s. 76; Doğan Kuban, *İstanbul Yazıları* (haz. Gülçin İpek), İstanbul 1998, s. 123-126; Walter B. Denny, “İstanbul Rüstem Paşa Camii Seramikleri”, *Sanat Dünyamız*, sy. 8, İstanbul 1976, s. 29-34; Oktay Aslanapa, “Rüstempaşa Camii”, a.e., sy. 18 (1980), s. 3-8; H. Koepf, “Osmanlı Kubbeli Camileri Üzerine Tipolojik Bir Deneme” (trc. Ayla Gülsen – Ömer Gülsen), *Yapı*, sy. 58 (1984), s. 19-48; Zeynep Ahunbay, “Rüstem Paşa Camisi Restorasyonu Üzerine Gözlemler”, a.e., sy. 162 (1995), s. 30-32.

Rüstem Paşa Camii’nden bir kalem işi süsleme ve çini örneği

Z. HALE TOKAY